

Az Alföld településeinek életritmusai

A Föld forog tengelyén, kering a Nap körül és tengelye 66.5° -ot zár be pályasíkjával. Ez okozza a nappalokat, az éjszakeket, a különböző hosszúságú nappalokat és éjszakeket, a különböző éghajlatú Földöveket, nálunk a tavaszt, a nyarat, az őszt és a telet.

A Föld minden élőlénye reagál erre, ha másként nem, azzal, hogy kerüli, vagy keresi a napfényt. Az élővilág legtöbb faja azonban követi azt a ritmust, amelyet a Föld mozgásaival megad, sőt még a természet élet-telen része is bekapcsolódik ebbe az óriási lüktetésbe. A sziklák morzsolódása, hegységek pusztulása, a folyóvizek járása, tengerek, óceánok áramlása, a légkör rengeteg jelensége, stb., stb. mind kapcsolatban vannak ezzel.

A növény- és állatvilág szembetűnően követi ezt a ritmust. Az állatvilágban óriási vándorlások indulnak meg szinte szabályszerű pontossággal. Vannak fajok a kétélűektől az emlősökig, amelyek átvetetjék, átalszák a nekik kedvezőtlen időszakot.

Az élettelen világ, a növény- és állatvilág egyedei, fajai különbözőképpen kapcsolódnak be a Föld életritmusába. Ennek módját környezetük szabja meg, egyik elősegíti, másik hátráltatja, de mindegyik módosítja a kölcsönhatásának megfelelően. Azonos környezetben, miliókban egyforma, hasonlóan hasonló lesz az életritmus. A környezetek azonossága azonban a táj fogalmával azonos, tehát beszélhetünk a táj életritmusáról is.

A legtöbb tájba beletartozik az ember is, de az ember se mincse: még azon a folkon, hogy teljesen függetleníse magát a Föld életritmusától, csupán módosíthatja azt, de módosításába belejátszik a táj hatása is, tehát itt is a kölcsönhatások mérve lesz a determináló.

A tájaknak, tekintet nélkül arra, hogy van-e emberi tagjuk vagy sem, megvan a napi és évi életritmusuk. Az egyiket létrehozza a Föld tengelyforgása (nappalok, éjszakek), a másikat a Nap körüli keringése, de mindkettőhöz hozzájárul a tengely ferdesége (Földövek, a nappalok tartamának változásai térben és időben).

A Földi tájak különböznek egymástól és életritmusuk is az szerint lesz más-más. Gondoljunk csak egy norvég és egy olasz táj életére. De ha még ugyanazon Földövön belül is választjuk a példát, egy norvég és egy szibériai tájat hasonlítva össze, lényeges különbségeket találunk.

A világvárosi tájak a Föld minden részén fellelhetők. És bármilyen ellentétes helyen is épültek, életritmusukban sok hasonlóságot találunk. A közös vonás bennük az, hogy a napi életritmusuk dominál az évi ritmussal szemben, míg a legtöbb más tájban (kevés kivétellel) az évi ritmus az igazán jellegzetes.

A világvárosok életében is megtalálható az évi ritmus, de a legtöbben csak elmosódva vagy egészen gyengén. A települések ranglistáján lefelé haladva, mindig jobban előtérbe nyomul az évi ritmus jellege is, míg aztán a falvaknál ez lüktet legintenzívebben. Ez természetes is, hiszen minél kisebb a település, annál jobban ki van téve a természet hatásainak.

A nagyobb magyar alföldi városok életében még mindig a napi ritmus uralkodik, de már jól kivehető az évi menet is. Ez nem csupán abban jelentkezik, hogy télen a kereket felváltja a szántás, hogy a téli csapadékot nem tüntetik el azonnal, hogy az utcai árások a szezon szerint változtatják áruikat, hogy a nyári félévben a kávéházakhoz terasz járul, megnyílnak a kert-helyiségek, kertmozik, a szabadférfi szórakozások dominálnak. Ez mind megtalálható a nagyvárosok életében is, de sajátos jelenségek következnek abból, hogy a városok lakóinak egy része a városban lakik ugyan, de nem városi lakos.

A nappal tartama a Föld különböző szélességi körein más-más, de a Föld egy helyén (kivéve az Egyenlítőt) is változik az év folyamán. Az előzővel megteremtí a napi, az utóbbival az évi ritmust.

A hosszú éjszék ellen villágítással védekezik az emberiség. Hazánkban komoly tényezőként csak a villany, gáz és a kőolaj jönnek ezen a téren számításba. Az Alföld városait villany világítja meg és vannak falvak is, ahol — legalább részben — az elektromos áramot használják fel, ezzel szemben a tanyavilágban még ritkaság ez a fényforrás. A különbség ennél a tételnél abban van a város és a falu, tanya között, hogy a városban van közvilágítás, viszont az utóbbi helyeken nincsen. Ez alól csak kezdetleges közvilágítással válik ki egy-egy község. A döntő különbség azonban az, hogy a város megvilágítja a munkahelyeket, a falu és tanya azonban nem.

A közvilágítással, az ipartelepelt megvilágításával tehát a városi lakosság zöme függetleníti és függetlenítheti magát az évi életritmustól legalább a világítás szempontjából, míg az Alföld másik két településformája nem. Ez a függetlenítés abban mutatkozik meg, hogy a városi lakosság az egész év folyamán ugyanakkor áll munkába, ugyanakkor fejezi be azt, szemben a falu és tanya lakosságával, amely munkahelyén a természetes megvilágításnak megfelelően nyáron hosszú, télen rövid, vagy semmi időt nem tölt.

A városi lakosság életritmusában is megvan az évi jelleg, de a napi ritmus a determináló. A városok napi életében megtalálható a munka, a szórakozás, a pihenés. Ez ritmikusan jelentkezik. Nagyobb gyártelepeken ez eltolódhat (éjjeli munka), de általában a munka reggel kezdődik és a késő délután, az este marad a szórakozásnak, az éj a pihenésnek.

A városokban munkakezdetkor forgalmi konvergencia pontokat ismerhetünk fel. Ezek az iskolák, hivatalok, gyárak, üzemek, piac, stb. A nagyobb városokban a konvergencia pontokon kívül konvergencia vonalak alakulnak ki. Ezek képezik a városok city jellegét, ahol több az épületekben a munkahelyiség, mint a lakás. Ezek kiterjedhetnek egy vagy több utcára, világvárosokban városrészekre. Az alföldi városokban ezek az utcák képezik a település középpontját, a reprezentáló városi jellegét. A nagyobb alföldi városainkban (Szeged, Debrecen, Szolnok, Kecskemét) már kialakulóban van a központi konvergencia mag, a city, de itt is felismerhető még egy-egy utca, vagy a tér, amelyből ez a mag kialakult.

Az Alföld kisebb városaiban rendszerint egy tér egyik vonala, egy utca képezi a konvergencia-vonalat, amint ezt Cegléd, Nagykőrös, Kiskunfélegyháza, Kiskunhalas, Békéscsaba, stb. eseteiben láthatjuk.

A konvergencia-pontok és vonalak néhány óra elteltével divergencia-pontokká, vonalakká válnak. Leghamarabb történik meg ez a változás a piacon, majd ez az átalakulás a déli órákban indul meg nagyobb ütemben. Iskolák, üzletek, hivatalok, gyárak ontják a munkából hazafelé igyekvőket. Ezután rendszerint elcsöndesedik még a legnagyobb alföldi városok élete is és csak a délután második fele és az est hozza meg az újabb forgalmat. Ekkor azonban mások lesznek a konvergencia-pontok, sporttelepek, szórakozóhelyek, sétányok lépnek előtérbe. A városoknak ez a liktetése egész éven át folyik. Kétségtelen, van különbség tél és nyár között, de ez inkább a szórakozásokban nyilvánul meg. Ebbe a liktetésbe szabályosan bekapcsolódik még a vasárnapok és az ünnepnapok sajátos élete.

Az alföldi városaink életritmusába azonban a falu életritmusa is bekapcsolódik. Ez a kettősség adja meg ezeknek a helységeknek sajátos életritmusát.

A város egyben munka- és pihenőhely, a falu túlnyomórészt pihenőhely és csak másodszorban munkahely, mert a tulajdonképpeni munkaterület a falun kívül fekszik. Ennek megfelelően a falu mint csomópont, másként szerepel, mint a város. A faluból naponta reggel szétáramlás, kiáramlás indul meg és este történik a visszaáramlás, nem szórakozás, hanem pihenés céljából.

Ugyanezt a menetet látjuk Alföldünk városainak gazdálkodók által lakott területein.

Az alföldi falu életritmusa lakóinak a természettel való szoros kapcsolatából születik. A föld megmunkálását, a termelést a természeti jelenségek szabályozzák és irányítják. Eppen ezért *ma a falu életritmusa megváltozhatatlannak mondható*. Lehet, hogy a holnap meghozza az újabb technikai felfedezéseket, amelyek a gazdálkodást függetleníti az időjárástól és az évszaktól. Mindaddig azonban a falu életritmusát, az évi menet fogja megszabni.

A tavaszi munkák március elejétől vagy közepétől kezdődnek a tavaszi szántással. Ugyancsak a tavaszi munkák csoportjába tartoznak és április végéig tartanak a vetések, ültetések és a szőlők nyitása, metszése.

A tavaszi munkák második fele, amelyeket összefoglalóan a talajnedvesség megőrzésére szolgálóknak nevezhetünk (kapálás, fogasolás, boronálás, hengerelés, töltögetés), május elejétől június végéig tartanak. A szőlőben ez idő alatt a nyesőzés vagy karaszolás és a permetezés folyik.

A nyári munkák a kalászosok beérésével kezdődnek. Az aratás zöme júliusban zajlik le, majd a szénakaszálás, hordás, cséplés, tarlószántás következik augusztus végéig. Ebben a két hónapban a szőlőben a gazolást, permetezést végzik.

Augusztus végén, szeptember elején kerül sor a keverő szántásra (talaj-előkészítés az őszi vetéshez), de a valódi őszi munkák szeptember első felében a korai tengeri és korai burgonya szedésével kezdődnek. A burgonyaszedés szeptember második felére, a tengeritörés október elejére marad. Októberben végzik a szárzágást, répaszedést, cukorrépa, takarmánynépa, tök begyűjtését. A szőlő szüretelése rendszerint október első felében történik meg és már a hónap második felében be is takarják azt. Ugyancsak ekkor szántanak az őszi vetéshez és az őszi kalászosokat el is vetik. Novemberre marad az őszi mélyszántás.

A téli munkák a ráérő munkák. A zömét a házkörüliek teszik ki, ezenkívül a trágyahordást kell még elvégezni, erre azonban már ráér kívánni a gazda a fagyott utat.

Egyébként ez az évszak marad a pihenésnek, a szórakozásnak.

Mindenhhez tudnunk kell, hogy a falusi ember a Nappal kel és azzal nyugszik. Ebben némi túlzás van, de közel áll az igazsághoz. Reggel egész éven át valamivel napfelkelte előtt kel és napnyugtáig dolgozik. Délben rendszerint 1 órás ebédszünetet tart és este még a világosban hazaérkezik, hogy állatait elláthassa. Munkaidőben ebédjét (hideget) kint költi el a földjén. Ez a szokás módosulóban van: a kerékpár elterjedésével ugyanis az asszonyok sok helyen kiviszik a meleg ebédet a dolgozó férfiaknak. A meleg vacsorát már otthon fogyasztja el.

Általában az év minden napjának világos óráit átdolgozza a gazdálkodó. Ennek megfelelően a napi ritmus állandóan változik a nappal tartamának megfelelően.

A forgalmon ez megváltozik. A falu reggel divergencia mag, amelyhez még hozzájárul, hogy az állatok is kivonulnak a közös legelőre. A faluban tehát csak az asszonyok és az aprójószág marad. A lovak szintén munkában vannak. Délben a legközelebbi földekről bejönnek étkezni. Így van valamelyes mozgás, amelyet a földekre törekvő asszonyok, az iskolából hazatartó gyermekkel élénkítenek.

Este a falu konvergencia mag. A beáramlás a csordával, kondával kezdődik, majd a dolgozók érkeznek meg.

Ez a kép általában az év nagyobb részében. Más a helyzet télen és a legnagyobb munkaidőben, aratáskor és csépléskor.

Aratáskor szűrküldetésben kelnek és nedves szalmából való kötélverés után megkezdik a munkát. Reggel körülbelül 7 órakor félórás reggeli, fél 12 órakor ebéd. Ekkor a nagymelegben, 2–3 órás pihenőt tartanak. Délután 5 óra körül félórás uzsonnaszünet következik, majd látástól függően este 10–11 óra körül vacsoráznak.

A cséplés munkabeosztása hasonló az aratáséhoz, de csak 1 óras ebéd-szünettel. Ekkor azonban már a nappalok rövidüléskorban vannak, így hamarabb van uzsonna- (16 óra) és vacsora-idő (20 óra).

Télen 6–7 óra körül kelnek a falusiak és 20 órákor térnek nyugvóra. Csak az állatok etetése a halaszthatatlan munka.

A falu életritmusának megismerése után, visszatérve az alföldi város életére, ki kell emelnünk azt, hogy ezeknek a városoknak gazdálkodó lakossága állattartó és a városban is tart állatot. Az állattartás pedig a városba is behozza a falusi jellegét.

A városi zajoknak is megvan a sajátos napi ritmusuk. A reggeli kocsi-, villamosfongalom megindulása, a gyárak kört- vagy szirénajelei, stb. szinte időmérő eszközül szolgálhatnak a nap folyamán. A háziállatok ritmusa azonban nem alkalmazkodik a városhoz. Az aprójószágok, sertések, szarvasmarhák, lovak zajai jellegzetesen jelentkeznek függetlenül a város életétől és ezek a zajok a *falú hangjai*. Ez nem az óra állásától, hanem a napállástól függ. Etetésük parancsoló szükségessége pedig még azoktól is a falu életritmusának bizonyos mértékig való átvételét követeli meg, akik ugyan nem gazdálkodók, de állatot tartanak.

A város gazdától lakott részei nem vesznek részt a város életében, hanem amikor reggelenként kialakulnak a forgalmi konvergencia-pontok és vonalak, a gazdanegyedekből a városon kívülre áramlik ki a lakosság munkabíró része.

Mind ezt szembevetve lehetne téképeken ábrázolni, ha a jellegzetes időpontokról elkészítenénk a város népsűrűségi térképeit. A város city-je, a konvergencia-vonalak, pontok igen nagy népsűrűségével szemben a gazdanegyedek elnéptelenednek. Több ilyen térkép élénken szemléltetné a napi ritmust. Ha azonban nem csupán egy átlag napot, hanem a különböző hónapok helyzetét is térképre vinnők, kidomborodna a nagy különbség különösen a téli és nyári hónapok között. Ezeken a térképeken felismernénk azt, hogy a város belső területein nap mint nap egyforma vagy közel egyforma köpet nyújtana, szemben a gazdálkodók lakóterületeivel, amely nyáron ritka, télen anánnyal sűrű népsűrűséget mutatna.

Sajnos, azonban ezek a térképek egyelőre adatok hiányában nem készíthetnek el.

A városban lakó parasztság részére a város reggelenként a maga egészében divergencia mag, kivéve a heti piacokat. A hetipiacos napokon a falvakra is, de különösen a tanyákra nagy vonzerőt jelent a város. Még 8–10 órai úttal is érkezik gazdák a piacra, mely akkor a városi lakosság egy részének is konvergencia-pontja. Ez a beáramlás nem csupán a piac számlájára írható. Másik tényező a közhivatalok csoportja, ahol ügyes-bajos dolgaikat intézik el a gazdák.

A gyümölcstermő vidékeken, gyümölcsérés idején a gyorsan romló árut minden nap szállítják a termelő. Különösen a Duna–Tisza-köz városai ilyenkor igen nagy vonzerőt gyakorolnak távoli termőterületekre is. Ezt elsősorban a világhírű gyümölcspiaccal rendelkező Kecskemétnél tapasztalhatjuk. Ide még 40–50 kilométer távolságról is érkezik áru. Ez a gyümölcsfelhozatal a gyümölcsszezon idején egészen sajátos ritmust ad az érdekelt városoknak. Már este, de nagyjából este éjféltől érkeznek az áruval megrakott szekerek és reggel 4 óra körül már meg is nyílt az üres szekerek kiáramlása a városból. Hét-nyolc óra tájban a gyümölcstermelők már el is hagyták a várost, tehát a város nappali életében már nem játszanak szerepet.

A tanya és falu beáramlása nagyon jellegzetes *vasárnapokon, ünnepnapokon*. Főleg a tanyai lakosokat találjuk meg délelőttünkint a város templomaiban, majd utána a tágas tereket lepik el, hogy gondolataikat kicseréljék. Ezeken a tereken sűrűn sötétlik az ünneplőbe öltözött gazdák tömege. Nagyon érdekes ez a kép minden nagyobb alföldi városban, de különösen Debrecenben, ahol a református Nagytemplom előtti téren, modern paloták környe-

zetében látjuk őket népi viseletbe öltözött hortobágyi csikósok, pásztorok társaságában.

A pirosbetűs ünnepek délutánja a szórakozásé. A városban főként a tanyai, falusi fiatalságot láthatjuk a szórakozó helyeken, azok körül és a sétányokon.

A gazdasági kapcsolatok, a szórakozás, közoktatás és közigazgatás azok a tényezők, amelyek elsősorban összekötik a falut a várossal. Ezek a tényezők befolyással vannak a falura, de nem csupán életritmusuk bizonyos mértékben való módosításával, hanem a település alakjának módosulásával is. Az a tény, hogy a falu lakossága, vagy annak legalább egy része a városba járni kényszerül, a település a vasúti állomás irányába terjeszkedik.

Nagyon érdekes eredménnyel kecsegtetne kikutatni a településeknek a vasútállomás felé való gravitálását, de egyben figyelemmel kellene lenni a vasúti állomásokról közelében lakók foglalkozására. Bizonyára kitűnne ezekből a kutatásokból az is, hogy a nagyobb városok közelében lévő községek nagyobb ütemben terjeszkednek a vasútvonal felé. Ez bizonyíték lenne arra, hogy milyen nagy hatással vannak a városok a környező falvakra. Ezt a képet befolyásolni fogja az autóbusszközeledés. Ennek u. i. az a nagy előnye a vasúttal szemben, hogy míg a falu vasúti állomását a város pályaudvarához hozza közel, addig az autóbusz a falu középpontját a város középpontjához viszi.

A tanyáról még nagyobb a városbaáramlás, mint a faluról. Azzal szemben, hogy a falunak piaca, községházaja, több szórakozóhelye van, a tanyát szinte minden ügy a városba szőlítja, így nagyobb mértékben alkalmazkodik a város életritmusához. De csupán alkalmazkodik, mert a saját tanyai életritmusa még inkább a természethez kötött, mint a falué. Ennek megfelelően a tanya életritmusa évi jellegűt vesz fel. Sajátságos települési helyzeténél fogva minden tanya magára van utalva. A forgalom távjai rövidek és éppen ezért viszonylag mozgalmasabbak. Megvan déli beáramlás a tanyára. Viszont a tanya fongalma sokkal több útvonalra tevődik szét, mint a faluban. Itt minden tanyának megvan a maga kis úthálózata, bár ezek az utak javarészt barázdák. Ezeket nem közösködik senkivel sem. Mivel minden munkáját itt végezheti el, a közös útvonalak (dűlőutak) forgalma csekély és csak a városba való áramlásokor van némi forgalom rajtuk.

A városba özőnlés a piacos napokon történik, de mivel a szórakozást a városban kell keresnie, sokkal inkább, mint a falu lakosainak, különösen vasárnap jelentős.

A tanya életritmusa tehát évi jellegű, de kapcsolatai szorosabbak a várossal, mint a falukéi. Ezt eliensúlyozzák az utóbbi évtizedekben kialakult tanyaközpontok. Ezek igyekeznek a falu jellegét felvenni, valójában azonban csak a piacos napokon van itt is forgalom, egyébként a tanya életét élők.

Külön szint visz a tanya életritmusába a városi lakosság egy részének a nyári félévre való kiköltözése. Főleg a tisztviselők szeretik ezt megtenni, de sok iparos, kereskedő is követi példájukat. Természetesen a városban dolgoznak továbbra is, így olyan helyeken telepsznek le, ahonnan valamilyen járművel könnyen elérhetik a várost. Ezzel megnövelik a vasúti és autóbussz-megállók reggeli konvergencia- és esti divergencia-pontjait. Ez a „bejáró” csoport részben a tanyán éli a városi ritmust.

Ennyi az, ami röviden az Alföld településeinek életritmusáról elmondható. A részletes feldolgozás több érdekességet és tanulságot is nyújt. Az életritmusok különbözőek és ennek következtében mások lesznek a városi táj, a falusi táj és a tanyai táj emberei is. A városi lakos nehezen, vagy sehogyan sem tud beilleszkedni a falu vagy tanya életritmusába, a „vidékiek” pedig a városból visszavágnak megszokott környezetükbe. Mind ennek igen sok oka van, de nem jelentéktelen a megszokott életritmus, amely merőben más a városok megvilágított kövezetén és más a barna földön, melyre zöld és aranysárga színteltek kell a természet segítségével teremteni.

Wagner Richárd